

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 64. Død og begravelse Fylke: Aust-Agder
 Tilleggsspørsmål nr. Herad: Lundeled
 Emne: Bygdelag: Indre Do
 Oppskr. av: Anders H. Moland Gard: Moland
 (adresse): Akland s. a. G.nr. 58 Br.nr. 4
 A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. *vesentlig det*
 B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Dødsvarsler:

SVAR

- 1 Sådant som dødsvarsler tilhører jo en svunnen tid, da folk var mer overtroiske enn i vore dage, men jeg har da hørt lidt om slikt fekspl når enkelte dyr eller fugl viste sig og skrek på en egen måte f. eks. når katula skrek sit kle-kvit så varslet det om at der snart skulle kles lik.
- 2 Nei, det har jeg ikke hørt noe om,
- 3 heller ikke om at folk hadde noen særlige midler for å få greie på hvem som skulle dø i løpet av året.
- 4 Nei jeg har ikke hørt noe om det heller. Folk lilla jo gjerne omstreifene, tater- og koneene slike tårter, men det kunne likegodt være om andre ting, om en pike snart skulle bli gift o. s. v.
- 5 Noe om helligmån eller feig datus har jeg ikke hørt, men jeg har hørt en fortelling om, at da en prestanke oppe i Gjerstad var død kröp der måier fra liket i store mangder, om der

- var gjort forsik på a få dem bort for
net jeg ikke.
- 6 Andre slike varsler er ikke kjendt her
- 7 Nei, Det var almindelig at ^{de} døde i det
oværelse og den ting hvor de i længere
tid hadde ligget
- 8 Nei, jeg tror ikke der ble gjort noen videre
forandring i dødsørelset for døden var indbrakt
- 9 Om alt det som er nevnt i sp. 9 har
jeg ikke hørt noe om
- 10 Om man brukte å senne bød på presten
kom jo an på familiens personlige
indstilling - Det var aldri helt almindelig
å bød senne presten, men selvsagt ble
det gjort hvis den døende ønsket det.
11. Det ble nok i de senere år noe mer almindelig
å nyte natverden, men også det kom an
på vedkommendes ønsker - Det var og er
ennå almindelig at brønde venner
særlig som presten besøker en syk helt
på eget initiativ. Nu ville folk synes
det var rart om ikke presten så til en
dødsyk, det var ikke så almindelig for -
- 13 Det var ikke almindelig, men jeg har
hørt om personer som selv hadde ^{ordrett} alt
med ~~hensyn~~ sin begravelse og jordfor
Det var en kvinne og det ble talt om
som noe ualmindelig.
14. Når en person var død og dette skulle
kündgjøres for andre kunne forskjellige
ord bli bruket. Det almindelige var vel
å si at nu er han eller hun død, men
det ^{kan man} også sies at han eller hun var slokne
eller gåt bort. Jeg husker en spørge en
annen: Er delje død nu? ja nu er han flytt

var svaret, som man skjønner kunne det variere eftersom man syntes det passet for det enkelte tilfalle jeks: Nu har han eller hun fått hjemlov.

15. Det var ialmindelighet ikke vanskelig for almindelige folk å se. Jeg har bare hørt om et eneste tilfelle her i nærheten, da der opsto tvil om at vedk. virkelig var død eller bare skendød. En mand hentet da et årejer å slog hull på en pulsåre, men blodet ranot ikke og da gikk man ut fra at vedk. virkelig var død. Der ble vistnok brukt en annen prøve også uten men jeg husker ikke hva den bestod i. I våre dage ville jo en lege bli tilkaldt i slike tilfalle. Noen kan også i edtale ønske om for de dør, at lege skal tilkables for å konstatere at døden virkelig er indtrådt.

16. Besvaret under forrige spørsmål.

17. Ja jeg har hørt om det, men aldri set at det ble brukt.

18. Efler det jeg har set å vet blir underkjiven på en avdød bundet op med et bind eller duk. Å legge en salmebok under haken har jeg også hørt bli brukt.

19. Ja det var og er almindelig at de nærmeste naboer (på samme gård) blir varslet når et dødsfall er indtrådt.

Jeg husker da min bedstefar var død i 1893, naboerne var varslet og en av dem som vist ikke hadde sat sin fot i vår stue på flere år (ikke på grunn av uvenskap) kom bort for å vise sin deltagelse.

Han sa bare noe slikt som: jeg hører her er

skeddforandring

13054

Sp 21 Mei ar gode grunne kunne de vell ikke det.

- 20 Det var her ingen fast regel for.
22. At man åpnet vinduet hos jeg nok, ellers fortok man sig ikke stort med å forandre noe i selve dødsverrelset, ^{konkrete steder brukte man i stans klokka} men i storsalen hvor den døde straks ble flyttet ind ble der hengt en hvit tük foran ^{med et søsk bånd omkring} speilet, og den døde ble vasket og stelt ^{for han ble flyttet} og lagt på en bære midt på gulvet med noen krakker under, som man hadde til det bruk. Det var ikke almindelig her å bore liket ut på läven ~~etter~~ som det kunne ^{og} nød vindy när det var lite rüm.
- 25 Nei, Udtrykket "å ligge på likstrå" er jo godt
- 26 kjendt, men det betød og betyr ikke at den døde skulle ligge på halms. Det betyr bare at den døde er lagt bort ~~for~~ godt, til begravelses dagen. Udtrykket brukes sjelden nu.
27. Jeg tror nok at det var almindelig at senge thalmen ble brendt straks töden var instoadt
- 28 Nei, klæne efter en avdöd ble bare hengt bort när de var noe vord. Efterpå kunne de skindom ble git bort til noen som trengte det, ikke underklar, men frakke å slikt.
30. Straks efterpå. Nu er det blitt almindelig her å fa fat i likkisten med en gang - likkisten has nu på laget like i norske - og så legge den døde like i kisten efter at liket først er vasket og stelt, liksom og alt som skal til følger med kisten
31. Den nærmeste familie när de kunne, ellers kunne man få hjælp av naboer hvis nød vended, helst kvinner
- 32 Nei men de var jo alltid i püs. pent klöd.
- 33 ja,
- 34 ja

35. Ja, jeg tror det, hvis en af ande det nødvendig
36. Besvart for
37. Det har jeg aldri hørt noe om
38. Likkela ^{lakkela} ta sveipa lik er ikke vidne kjent her
39. Likkjorte er det som brukes her om den sjorte den døde kles. Det brukes der til ofte en riktig fin stivsjorte, sådant var å ore den avdøde, ordet likklaken er jo kjent. Over ansiktet på avdøde blir alltid lagt ^{liten} en duk som lett
40. Kunne fjernes når noen ville se liket.
41. Nei, jeg tror ikke det har vært brukt her -
42. Ja.
43. Nei, jeg tror ikke det har vært brukt her de hadde helst en likkjorte liggende fording jeg er ikke så så sikker på om ikke alle likklor nu kan bestilles sammen med kisten
44. Det er ^{trolig} ~~mulig~~ det var slik for, ikke nu,
45. Nei nu blir de kledd i hode skimpet ikke sko
- Til 30 Det var bare liggeklørne som følger med kisten ikke selve likklørne, sjorte, benklør o. s. v.
47. Mulig det var brukt for, men det brukes ikke nu.
48. Ja jeg tror nok det isar i eldre tid man gjør ^{og gjør} sig idethale meget fore med å legge den døde pent for, legger blomster langs kanten av kisten o. s. v. At det ble brukt ansiktetrans om hodet på ugifte kvinner tror jeg ikke har vært almindelig her.
49. Jeg har aldri hørt noe om det.
50. Skal man høre på at folk stod nok så firt nær det gjaldt å pynte et lik, at blonder og ^{kunne} ~~ble~~ anvendt finner jeg helt trolig.
51. Kan ikke så sikkert tidfeste det. Jeg skulle tro for en 10-20 år siden. Alle begynte jo ikke på en gang
52. Ja, det blir nu kjøpt ferdige likklør (liksvop)

53. Ja, jeg tror ialmindelighed det.
54. Nei, slikt har jeg aldri hørt om.
55. Nei, ikke det heller.
56. Nei, Nei.
58. Jeg har aldri hørt at noen hadde kisten slånnefordig - Det alm. var at kisten ble beskytt hos en snettek, når en var død.
59. Ikke i den tid jeg kan minnes eller ^{har} hørt om.
60. Ja, i liok eldre tid. Nu leveres alltid likkister ^{med etasje} barestenger langs siderne.
62. Ja, overstrøket med kjønrök iblandet sand.
63. Jeg kan ikke sikkert lidfaste. Skulle helst tro at det begynte samtidig med kjøtte likkleser.
64. Nei, det har jeg aldri hørt om.
65. Der rykles høvelspån den dag idag.
66. ^{hos} Puten til den døde var alm. ^{en} liten ^{pute} gjerne vakkest brodet eller med blanke langs kanten særlig til kvinner (ikke noen ^{særlig} ^{iffelting}).
67. Ja, farven er hvit.
68. Det har, såvidt jeg vet ikke vært brukt her i la den døde få med sig løse gjenstande av noe slags. Endog forlovalsringar ble tatt av og gjevt.
69. Nei det har jeg aldrig hørt noe om.
70. Når i tia ble der ikke lagt så stor vekt på pynting av kista. Det var kanskje noen kranser fra de aller nærmeste eller en blomsterbuket fra en eller annen god ven som mindtes av døde -
- Nu er det blevet helt anderledes:
- Begravelsen foregår nu nesten istem indlagelse fra kisten hvor kisten kjøres ind noen dage i forveien og her blir da kisten pyntet. Det kan ofte bli så mange kranser at bare en del får

Plas på selve kisten de øvrige plasseres ved foten og noen skal særlig være på fordi de skal "legges på" ledsaget av en liten tale fra en eller annen nærstående eller en som har tilkjendegitt ønske om det, f.eks. ortfører i bygda hvis avdøde har hatt meget med det kommunale å gjøre. Ofte kan det og så være presten som blir bedt om å legge på krans fra nærmeste familie eller andel. Det er blitt en ren overdådighet med å sende kranser og blomster fordi man synes at det er den måte man bedst kan hedre en avdød på.

Når kisten blir kjørt til kirken er det nok så almindelig at der i hjemmet holdes en liten minnehøielse ^{uten å markering} der avdødes aller nærmeste slakt, samt nærmeste naboer er tilstede. Også presten anmodes ofte om å være med. Der blir holdt en kort andakt og sungen, gjerne noe som avdøde var særlig glad i, så blir det gjerne sagt farvel til henne eller han fra den som stod henne nærmest i livet?

På reisen ind til kirken vajer gjerne flaggene på halv stang enten det er fra slakt eller kjende

Spør Disse er besvart i ovenstående

71 }
72 } Jeg vil tilføje at det var og er vanlig å plassere
73 } et granbe på hver side av inngangsdøren inntil
74 } i forveien, liksom å strei grønt granbar et stykke
75 } på veien fra huset
76 }

Kisten stod i stovstuen inntil avdøde ble kjørt til kirken. Liket stod gjerne løst på så det let kunne fjernes om noen ønsket å se liket. Det var nok mer almindelig for at alle skulle se liket, også barn. Nu når begravelsen foregår fra kirken er det selvsagt helt opphørt. Jeg tror ikke her har vært noen bestemte type eller navn for ansiktsdrek her. Enhver bestemte det selv

Sp 87. Nu, men jeg kan vel næsten si at kirken eller kirkesvalen benyttes som gravkuppel, idet kisten først plasseres, ^{der} før den bæres ind i selve kirken og plasseres oppe i koret til begravelses dagen, da samles alle som vil følge på bestemt tid i kirken der blir delt ut et lite hefte med ^{for anledning} trykte salmer og hoi. Tidelig helten begynner først med en salme så prestens tale og så er det krunsepåleggning hvis det er noen som skal legges på og det er nu næsten vanlig enten fra de nærmeste, fra foreninger o. l. hvor avdøde har vært medlem. Så bæres kisten ut av på forhånd utpikete folk gjere av nærmeste slekt - ved graven det vanlige ceremoniel og jordpakastelse samtidig. Tilslut takker gjerne en av familien for den utviste deltagelse og anmoder samtidig alle om å bli med bort på almestuen til en liten minne høitidelighet som gjerne alle følger. Her er det kaffe (sjelden middag) med rikelig bevertning og etterpå med sang og taler og alle som har noe å si for anledningen har jo anledning til det. Slik er det blitt almindelig her nu ved alle begravelser.

89. Jov, ja helst det

90. Nei ikke det, jeg ^{nu} husker

91. Vi hadde ikke her på den net noen bestemt sorgelid.

92. De nærmeste bårde jo ikke delta i noe slags forlystelse eller annet som kunne vekke anstöt

93. En bårde jo helst vare kledd i sort begravelses dagen. En tid brögtes det å gå med sort bind rundt armen en tid, men det brukes ikke lenger

94. Enken brögte gjerne å gå med sort drakt i langere tid, når hun var ute mellom folk -

95 Nei.

96. Nei, det har jeg ikke hørt

97. Nei, jeg har ikke hørt om noe slikt

98. ~~Synges et liket~~ Nei, Det var likegyldig, men aldri på ^{en} søndag. I almindelighet lå liket hjemme en ukes for begravelsen, fandt sted. Nu er det anderledes som for forklart.99. For i tra, ikke så snart lenge siden, likfærd,100. Ja man forstår jo: begravelsen foregik jo alltid fra hjemmet der gang, var da presten tilstede ^{som gjælden var tilgjælig} ble der både Lald og sungen - Var ikke presten tilstede så ble der allikevel sungen en salme og jeg tror helst det var almindelig at man hadde ^{pat} fætem som kunne "synges fove" og kanskje si noen ord for anledningen. I almindelighet foregik høstidiligheten inne, var der lite rum kunne den også forgå på tønnet.101. Ja, alle skulle jo se liket for i tra
Etter hvert ble det mer å mer slett på det.102. Det kan jeg ikke fortelle noe ^{om} - Var nei kisten kjøres ind plies man å dekke kisten med et flagg.103. Nei, jeg har ikke hørt noe om det heller
De nest spørsmål til a med ~~112~~ kan jeg ikke besvare da sådant var ukjent her.

113. Det kan vell være de gamles sangvar full

112. Nei
av sløifev og bedagelig.114. ~~Ja så nei, ikke så almindelig for~~

115. Ja det er ikke så lenge siden caast 20 av

116. Se bevarelsen av sp. 100

117-118. Sådant ukjent her

119. Helst nærmeste familie gjæne unge men eller gutte
Dett var gjerne ordnet på forhånd likesom nei.114. Etter at begravelsen foregår fra kirken møter
gjæne presten bare op ~~med~~ ved kirken ^{selve} begravelses dagen

122. Bares ut med folen den først likes om nu .

123 - Har aldri hørt noe om slikt .

124 jeg har ingen beretninger hørt om slikt

125 ja

126 Nei.

128 For var det nok sjelden at kvinner fulgte til kirken. Nu er der ingen forskjell i så måte. Som regel leies buss for anledningene som betales av andødes arvinger .

129. Nei det var gjerne stort likefølge til kirken og de 20 hester var ikke sjelden, et gammelt likefølge det kom jo an på hvem mannen var hans stilling og anseelse .

130. Epler at nye skikker og gamle ^{er} forladd slik som beskrevet er, der nu i så måte ingen forskjell på kvinner og men. Anngi noe tidspunkt for forandringen er jo ikke så greit - Det har foregått på forholdsvis kort tid.

131 - Det er oel oppfatningen både eldre og yngre tid

132 Besvart tid ligere .

134 Når noen er død heises alltid flag på samme gaul men også for nære slektninger ^{eller den mest} om de bor andet steds .

135. Det har jeg forklart om for - der flagges og så ved kirken ^{under} begravelse

136. Det tror jeg aldri har været brukt .

137 jeg tror idet hele ikke at noen heise flagget littops ekspa - Man tok det nete nar man fant det passende

138. ja det er helst slikt fra hvilken del kan ikke så godt angis

139. Nei .

140 Kan ikke fortelle noe om dette .

I den senere tid er det blit skik at mølende biler eller andre stans op mens likefølget dra forbi

- 141 142 Det har jeg ikke hørt noe om
 143 Nei vi husker ikke noe om det her
 144 Har ikke hørt noe om slikt
 145 Jeg vet ikke om at der ble nyttat noe underlag
 146. Jeg tror ikke folk i eldre tid la noen ækt på det. Eide en bare en lys hest gikk den også an
 147. Har ikke hørt om noe slikt -
 148. Ja, bare i skudtangen på vi li kirken
 149 Da kunne en kjøre som en hver ville Det kunne stundom utarte til den ene kapkyring.
 150 Gjorne en av familien ellers ingen regel for det.
 151. Ja, helst liot fremme
 152 Nei, noen særskilte sanger hadde en jo ikke.
 153 Dette kjenner jeg ikke noe til.
 154 Dette har jeg heller aldri hørt noe om -
 155 Nei her har vist aldri eksistert slike tuer her
 156 På kirkegården:
 156 Det var gjerne på forhånd ordnet men her var ingen tradisjon eller for hvem det skulle være
 157 Nei. Det nød vendegge redskap, høste kirken til
 158 De som løftet kisten av likbognene kisten
 159 ble båret rett til graven uten å settes ned
 160 Nei
 161 Vi presten møtte ^{sjelden} opp ved selve begravelsen for i tia. Da kaste jord på kisten gjordes en søndag siden efter gudstjenesten og ofte flere jordpåkastelse samme søndag.
 Nå er jo presten gjerne med og foretar jordpåkastelse med det samme.
 162. Nei det det har aldri vært skikt her
 163 Nei men klokken ringes, for mykt de også når man ledfølget nærmet sig kirken.
 164. Graven blir ikke kastet igjen ~~med~~ Det besøges kirketjeneren opppå. Der ringes når alt er fordy ved graven

167 Graven, ja det er nok længe siden uten
at jeg kan angi noe årstal. Kun kanskje finnes.

168 Nei, jeg har aldri hørt om noe slikt.

169

170 Jeg kan ikke opplyse noe om disse ting

171

172 Man la selvsagt den mening i det som presten
uttaler i ordene: Av jord er du tagen o. s. v.
Dette skulle folk bli mindet om ved den
åpne grav.

173 jeg har ikke hørt noe om det

174 Ja det var nok heller lite i sammenhengning
med vordet, da folk steller å pynter
de avdes graver med stor omhu. Noen
som hadde god råd reiste nok også
i eldre tid et minnesmärke på graven
men de fleste ble overlatt til seg selv og
grodde til med all slags gress. Slike
graver er nu for det meste slettet og
gir da plass til nye gravsteder.

175 Nu er det en fryd å se kirkegården med
sine mange velstelte graver. Der har
også vært gjort døgns arbeid
med å slette gamle forfalne graver o. s. v.
Å pynte sine avdodesgrave er ikke
henlagt til beskjedige. Det er særlig
om våren og forsommeren det gjøres for
at de kan ha sig bedst ut i sommeren

176 Særlige tilfelle. Det har ikke forekommet
her det jeg kan huske, så jeg kan ikke fortelle
noe om det.

177 Heller ikke om det kan jeg fortelle noe sikkert

178. Nei.

179 Bortfaller, etter det som allerede er opplyst

180-181. Kan ikke fortelle noe sikkert om det heller

182. Ordet gravøl tror jeg aldri har vært
brukt her. Tilfall er det nå helt forsvunnet
Vi brukte å si. Jeg skal til lekfards
efter den eller den. Nå sier vi:

183. Jeg skal følge begravelse efter den eller den
Det var gjerne kvansomhelst voksne man
eller kvinne av familien. Bodde noen
lengere borde kunne de også bei på brev
Hu var ingen fast bemandning

184 Nei jeg tror ikke. Kanskje lot ordene i selvs-
selv alle

185 Bortfaller

186. Han måtte jo optee hovest

Jeg husker et tilfalle at en mand kom
op til min far (som vestnok var kirkevang)
hess for å en bestemt gravplas for sin
avdøde svigerfar. Han inledet slik:

Svigerfar er nå død og det var hans
begjær at han ville ligge der a der
Ombrønt slik ble vell også i inbydelse
inle det med nødvendig selvselsk

188 ja jeg tror det var nok så almindelig

189 Besvar under 183

190 ja det vet jeg ikke. Jeg har hørt at de
danset og moret sig i gravølet (lekfards
efter en avdød gammel kone og da
varte det vell et par dage kan jeg tenke

191 Det kan jeg ikke sikkert. Efter det jeg minnes
var det bewartning for man drog til kirken
sa middag nar man kom till åke gjerne
færskt med boller på. I hot nyere tid stek
Ressegröd kunne også serveres isor hos
småfolk og hus mand -

Så var det kaffe og søsterkake og kistoff
kvelles mat - Da var det fulstendig

- Det ble ettersom det ble at man gjorde det
noe enklere; Slovjet trakteringen for
man drog til kirket og også kveldsmaten
192. Nei, jeg har ikke hørt noe om det.
193. Nei, jeg har ikke hørt noe om det heller
194. Ja, man leide jo alltid en kokke ved
slike anledninger eller byalp nok familier
til de også
195. Nei, det tror jeg ikke netop. Selvsagt var
de som deltok i begravelsen fri arbeidet
196. Det vet jeg ikke så sikkert, men sending
var almindelig i alle begravelser
Da det gikk av bruk ble de imbuote
indrettet om at det ikke skulle være
noen sending
197. Det vet jeg ikke noe. Ingen sorgdrakt ialfall
198. Heller ikke det har jeg hørt noe om.
199. Sendingen besto gjerne i søsterkake eller
annnen god kake. Noen sørlig pynt på sendingen
har jeg ikke hørt om.
200. Nei, jeg har ikke hørt om det
201. Ja, det det kan jo an på vort folkes
stilling overfor alkohol, hos noen ble
det nok brennet en dram når gjestene ankom
men slett gikk jo mer og mer av bruk, men
det bruktes jo gjerne å servere öl til middag
202. Ja, det mulig at det holdt sig ^{noe} lenger ved begravelser
203. Ja, vi kan vell si det
204. Jeg skulle helst tro for et snes år tilbake eller ved det
205. Ja, i den forsted. Nu bestiller man alltid krans
kransen ble laget av markens blomster eller
av innerv som en synes var egnet til det
206. Ja, og det hører nok den nye er tid til å ten
at det kan angis noe bestemt tidspunkt
207. De fleste følger med i graven - Kvern
208. De fleste følger med i graven - Kvern

- kranser med sløfe blir lagt oppå
- 209 Sådanne sløfekreanser kan bli liggende på gravene i længere tid
- 210 Når alle begravellset nesten uten undtagelse er foregået fra kirken så ord^{ner} man sig med maen (som nesten er blitt faste folk) til å pata sig bevarningen etterpå, som holdes på kommunelokal (almüstua) som ligger like ved. Det almindelige er at der serveres kaffe (speiden middag) med all slags godt smørbrød å kake endog blotkake, lefer, hvis uestk. vil ha det så flott herom har jeg fortalt noe tidligere. Alkohol i noen form nykes aldrig ved slike anledninger.
- 211 Nei, det brukes aldri her på landet Skjelden i bryllupper også heller
- 212 Jeg snakket netop med noen om det De mente å huske at det endog ble brukt for 30-40 år siden, men det var neppe blitt almindelig for så lange siden